

Gagyí József

A csíkszeredai Matematika–Fizika Líceum néprajzi köre

Romániában a megyésítésnek nevezett adminisztratív-területi átalakítás egyik következménye volt, hogy 1968 után a Székelyföldön kialakított új megyeközpontokban, a megyék más városaiban a frissen létrehozott, szakképzést végző ipari líceumok mellett, ezekkel szembeállíthatóan megerősödtek, fokozott társadalmi szerepet nyertek az elitképzés műhelyei: az elméleti líceumok. Ezekben az iskolákban tanultak – ide igyekeztek bejutni – azok a fiatalok, akik egyetemet akartak végezni, értelmiségi pályára készültek. A családi háttérnek, a szociális tényezőknek nagy szerepük volt abban, hogy egyáltalán ki akart elméleti líceumban tanulni, s hogy ki jutott be ide. Így bizonyos közös érdeklődés is jellemezte ezeket a diákokat: fogékonyak voltak minden új kulturális jelenségre, a nyilvánosságban felbukkanó és megerősödő szellemi áramlatokra, társadalmi mozgalmakra. Ilyenek voltak a hetvenes években a táncházmozgalom, a falujárás, és ezekből kiindulva a népelet, a falusi valóság fele fordulás.

A csíkszeredai Matematika–Fizika Líceum néprajzi köre akkor alakult, amikor Csíkszeredában már működött a Barozda együttes, volt táncház, szervezték a Régizene Fesztivált, és mindennaposak voltak az etnikus sajátosságokat (magyarság, székelység) a nyilvánosságban megjelenítő események. Legalább ennyire fontosak azonban a személyi feltételek: azoknak a szakembereknek a jelenléte, akik néprajzkutatással, a néprajzi kutatási eredmények megjelenítésével, néprajzi kiadványok népszerűsítésével foglalkoztak. Ezek között voltak, akik intézményi keretek között dolgoztak, és voltak, akik informálisan, baráti társaságok tagjaiként végezték ezt a munkát. Fontos még megemlíteni, hogy működött egy általános, a társadalom ismeretét célzó, több tudományág eredményeit ismerő és használó törekvés is: kialakult egy olyan szo-

ciológiai, kommunikációelméleti, antropológiai tájékozottság, amely a társadalmi változások megismerését, dokumentálását és megértését (ennek egyik konkrét terepe: a folklorizmus-jelenségek) segítette. Voltak, akik tanárokként dolgoztak a diákok kisebb, válogatott csoportjaival, és az intenzív foglalkozás az elméleti líceumokban a szakmai elmélyülést, az értelmiségi képzés kis műhelyeinek a létrehozását és működtetését célozta.

A korszak pártállami ideológiai és hatalmi ellenőrző szerkezeteinek ismeretében azonban kétség nem fér hozzá, hogy minden, a magyar identitást elemző, erősítő tudást forgalmazó tevékenység ellenőrzött volt és csak bizonyos védelemmel működhetett. A csíkszeredai Matematika–Fizika Líceum néprajzi köre azért jöhetett létre, mert az intézet igazgatója, Pethő Ilona hasznosnak tartotta, jóváhagyta (az is igaz, hogy formálisan ugyan soha nem ellenőrizte, de követte, ismerte) a tevékenységet, vagyis megbízott a szervező, működtető tanárokból, Bara Katalinban és Gagyi Józsefben. A kör addig működhetett, amíg Pethő Ilona igazgató vállalhatta az ellenőrző hatóságok (pártbizottság, Szekuritáté) előtt a felelősséget, a védelmet, és akkor szűnt meg, amikor az 1985-ös nyári terepmunka után a Szekuritáté figyelme intenzívvé, nyilvánvalóvá vált (helyszíni nyomozás Fenyőkúton és az igazgatónó ezzel kapcsolatos figyelmeztetése).

A néprajzi kört világos célokkal indítottuk, ezek: szellemi munkára nevelés és önreflexió, társadalmi jelenségek megfigyelése, beavatás különböző társadalomtudományi és kulturális kérdések vizsgálatába, egy kutatás előkészítése, elvégzése, az eredmények megjelenítése. Egy diákcsoportot (10-15 tagút) választottunk ki, pontosabban a tágabb körben megkezdett tevékenységben fokozatosan választódtak ki azok, akiket érdekelt a néprajz, a társadalmi, kulturális jelenségek vizsgálata és értelmezése, akik folyamatos munkát végeztek a tanév folyamán tartott rendszeres találkozók (olvasás, előadások, viták), és felkészültek a nyári terepmunkára. A terepmunka kerete olyan tábor volt, amely a gyűjtés elvégzésén kívül a tapasztalatok megbeszélésére is alkalmat adott, és közösségi élményt is nyújtott a tábori életforma szokásos örömein túl közös zenehallgatással és zenéléssel, olvasással.

Tevékenység, eredmények

A néprajzi kör eseményeinek, tevékenységeinek, eredményeinek bemutatására sajnos igen kevés forrás áll ma rendelkezésemre. Készült ugyan minden ülésről jegyzőkönyv, valamint a terepmunkák alatt terepnapló, de azokat nem őriztem meg. Ami megmaradt, az egy kis füzet *KÖR* felirattal, benne az első évről részletesen, a következőkről esetlegesen készült feljegyzésekkel. Ezen kívül ma is olvasható a tevékenység egyetlen, nyilvánosságot kapott eredménye, az 1982-es *Korunk Évkönyv*ben a Korunk néprajzi pályázatára készült, itt megjelent tanulmány.

A füzetben olvasható bejegyzés szerint a néprajzkör első ülését 1980. február 29-én (kivételes napon) tartotta. Elhangzott ekkor, hogy mi is a célja a kör tevékenységének, pontokba szedve:

1. Megismerkedni a néprajzzal mint tudományterülettel: a kutatásokat megalapozó elméletek, a kutatás területei, használt operatív fogalmak jelentése, a kutatás, feldolgozás módszerei.
2. Megismerni, hogy mi a néprajz gyakorlata: „a jelenlegi falusi társadalom szemrevételezése”, megfigyelni-rekonstruálni a jelenkor „megfigyelhető tényeiből, szóbeli, gyűjtött adatokból a tradicionális paraszti társadalom életét, valamint felbomlását.”
3. A mából kell mindehhez kiindulni, és a mai társadalom ismeretét a szociológiai kutatásokra kell alapozni.
4. Gyűjteni, a gyűjtött anyagot feldolgozni és lehetőleg közölni kell.

Szó esett még a kör tevékenység módszereiről: lesz olyan ülés, ahol a friss szakirodalomról tájékozódunk (*Népismereti Dolgozatok 1980, Korunk Évkönyv 1979*), Vámszer Géza csíki gyűjtéséről beszélünk majd, a néprajzi és folklórkiadványokról beszélünk (dr. Kós Károly könyvei, néprajzi tájmonográfiák, folklórkiadványok). De történelmi szakirodalomról is szó lesz (IMREH István: *A rendtartó székelly falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973; BENKŐ Samu – DEMÉNY Lajos – VEKOV Károly szerk.: *Székelly felkelés 1595–1599*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979). Tájékozódunk a szociológia módszertani kérdéseiről, a gyűjtésszociológia problémáiról (adatközlő és gyűjtő viszonya).

A jelen levő diákoknak tíz kérdésre kellett válaszolniuk, többek között arra, hogy részt vettek-e eddig valamilyen gyűjtésben, melyik a legrégebbi székellyföldi múzeum, ki írta le először a Székellyföldet „népismeit” szempontból, hol van Apáca, Szabófalva, Szék, milyen néprajzi/folklórkiadvá-

nyok vannak a saját könyvtárunkban. Ekkor nem, de később készült lista is a résztvevőkről, azzal kapcsolatosan, hogy milyen témákban terveznek saját gyűjtőmunkát.¹

Ettől az időponttól kezdve, a tanév idején elvben kéthetenként, valójában ennél ritkábban, de rendszeresen találkoztunk, meghívtak előadásait hallgattunk meg, néprajzi kiadványokat mutattunk be, gyűjtési módszertanról beszélgettünk. Meghívottjaink, előadóink csíkszeredai meg székelyföldi kutatók voltak. Állandó vendégünk volt dr. Demény István Pál, aki akkor már a csíkszeredai Megyei Múzeumban dolgozott, és szakértelmét csillogtatva a magyar ősköltészetéről, meg a magyarok ősvallásáról, a sámánizmusról tartott előadásokat, de az éves tevékenység kidolgozásához, a nyári terepmunka megtervezéséhez is értékes tanácsokat adott, ezen kívül múzeumlátogatásokat szervezett. Legfontosabb hozzájárulása azonban az volt, hogy egyszerre bizonyította igen széles körű tájékozottságát, és játszott a „advocatus diaboli” szerepét, a felvetett kérdésekhez való kritikus hozzáállást képviselte, megszólalásai mindig vitát gerjesztettek. Ez különösen akkor volt fontos, amikor más meghívottak tartottak előadást, és őket kellett provokálni. Ilyen meghívott volt Gazda Klára, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti (akkoriban: megyei) Múzeum munkatársa, aki szakterületéről, a paraszti világ gyermekéletéről beszélt, vagy Kósa Szánthó Vilma, aki a csíkszeredai Megyei Múzeumban dolgozott, és a viselet jelképszerepéről, meg szociológiai kutatómódszertanról tartott előadásokat, vagy Pávai István

¹ A tevékenységek dokumentálása rendszertelenül történt, és a dokumentumokat nem őriztem meg; teljes mértékben az én mulasztásom az oka annak, hogy háromnál több lista nem áll rendelkezésemre, tehát nem tudom az öt év alatt év közben, a tevékenységeken meg a nyári táborokban részt vevők teljes névsorát reprodukálni. Az első listán a következő nevek szerepelnek: András Csilla, András Erzsébet, Bálint János, Fóris Ferenc, Gál József, György Erzsébet, Pál Gabriella, Péter Károly, Ravasz Hajnal, Sánta Mária, Sorbán László, Sugár Antal, Szász János, Szócs Mihály, Xántusz László. Ők voltak a kezdeti tevékenységek résztvevői. A megőrzött listák között van az, amelyen az 1981-es táborba (augusztus 10–16.) jelentkezők vannak: Ajtony Zsuzsa, András Enikő, Buzogány Árpád, Hegedűs István, Janovits Enikő, Pálffy Zoltán, Péter Enikő, Rancz Izabella, Sorbán László, Székely Attila, meg az, amelyiken az utolsó, fenyőközi táborba jelentkezők: Balázs Katalin, Bencze Tibor, Bogdán Ágnes, Borbély Hajnalka, Bőjte Pál, Kanabé Anna Mária, Kató Árpád, Laczkó Szidónia, Pál Enikő, Szócs András, Török Dalma. De egészen biztos, hogy nem mindenki volt ott ezek közül 1985-ben Fenyőkúton, mint ahogy az is biztos, hogy a listán nem szereplő Kerekes Izabella és Tamás Tünde ott voltak. Elnézést kérek mindazoktól, akik év közben vagy a táborokban jelen voltak, és most nem említettem a nevüket.

muzikológus, a Hargita Megyei Népi Alkotások Központjának munkatársa, aki a különböző néprajzi tájak jellegzetes népzenejéről tartott előadást. A következő években a köri tevékenység egyre rendszertelenebbé, a találkozások egyre ritkábbakká váltak, volt olyan félév, amikor csak a nyári tábort előkészítő találkozásokra került sor.

A legfontosabb és legemlékezetesebb tevékenységek a nyári táborok voltak. Négy alkalommal szerveztünk tájékozódó-gyűjtő céllal öt-hat napos (nem csak néprajzi jellegű) tábort: 1980 és 1981 nyarán a Lövete határában levő Kirulysarkán, az akkor már csak erre használt iskolaépületben, míg 1984 és 1985 nyarán a Korondhoz tartozó Fenyőkúton, az iskola tornatermében volt a szállásunk, és a tanyákon meg a községközpontokban jártunk, beszélgettünk, gyűjtöttünk. Mindabból, ami munkánk eredménye volt, egyetlen megírt anyag látott napvilágot: a Korunk 1982-es Évkönyvében jelent meg *A gyermekek élete Lövétén századunk első harmadában* című terjedelmesebb tanulmány.² Ennek bevezetőjében olvasható mindaz, ami a gyűjtés körülményeit körvonalazza: „A csíkszeredai Matematika–Fizika Líceum néprajzkörének hét tagja³ 1980. augusztus utolsó hetében járta a Vargyas és mellékpatakainak völgyét, s szóba állt az idősebb nemzedék szállásokon tartózkodó tagjaival. Majd október közepén másfél napot a községben töltöttek; az itt gyűjtött anyag is beépül a dolgozatba. Mint minden, diákokkal végzett tevékenységnek, a néprajzi kör nyári munkájának is több célja volt.

Először a közösgyalakítás célja említhető. [...] A tanulók – egy kivétellel – néprajzi gyűjtést mindeddig nem végeztek. Céljuk volt – többek között – a gyűjtés technikájába, a feldolgozás módszertanába való bevezetésük. A gyűjtéssel kapcsolatos elméleti kérdéseket megtárgyaltuk, a kérdőíveket alaposan megbeszéltük. A két-három tagból álló gyűjtőcsoportok minden nap tájékoztatták egymást a nap eredményeiről, majd a gyűjtött adatokat kicéduláztuk, feldolgoztuk. A hangsúly nem az adatok mennyiségén, hanem a dokumentumértéken (adat+személyes élményjelleg) és bizonyos összefüggések feltárásán volt. [...] A kérdőív összeállításában Nagy Olga, Kósa Szánthó Vilma volt segítségünkre. A táborban meglátogatott, tevékenysé-

² A tanulmányt az 1980-as gyűjtés alapozta meg, de beépültek az anyagba az 1981-es gyűjtés eredményei is, meg voltak olyan diákok, akik csak 1981-ben vettek részt a gyűjtőmunkában, de a feldolgozásban egy fejezet megírására vállalkoztak. Lásd: Lövete 1982.

³ És két vezető tanárunk: Bara Katalin, Gagyai József.

günket elemezte, értékes tanácsokat adott Gazda Klára és Demény István Pál – ezúttal is köszönetet mondunk fáradozásukért. Célunk volt továbbá, hogy a tanulók szembesüljenek, kapcsolatot alakítsanak ki az idős parasztnemzedékkal, s az élettapasztalatok olyan hordozóival, olyan világnézeti modell birtokosaival, akik éltek és megszenvedték a XX. századot, s akiknek sorsa maga a történelem –, »alulnézetből«. A dolgozatban szereplő adatok közös gyűjtés eredményei. A különböző kérdéskörök anyagát a kör tagjai dolgozták fel: a *Születés, csecsemőgondozás* Janovits Enikő, a *Munkára nevelés* Sugár Antal, a *Büntetés* Sorbán László, a *Jutalmazás* Péter Enikő, a *Játékok* András Erzsébet, a *Lakás, hálás* valamint az *Étkezés* című fejezet Gagyi József munkája” (Lövete 1982: 103).

A fenyőkúti táborok témája: a könyv, a könyvhasználat, az olvasás paraszti környezetben (egy *Művelődés*-pályázat volt a kiindulópont), de végül is egy kisebb, a *Művelődésben* megjelent közleményen kívül nem született nyilvánosan is hozzáférhető eredmény.

Elsősorban beavatás

Befejezésként el kell mondanom, hogy elsősorban nem úgy tekintettem a néprajzi kör tevékenységére, mint tudományos munkára. Pedagógiai tevékenység volt, szellemi légkör megteremtése és fenntartása, a diákokat egy speciálisabb, hosszabb szellemi beavatási folyamaton vezettük végig. Nem volt folyamatos cél a néprajzi gyűjtés és megjelenítés, de ha volt erre lehetőség, mint például a *Korunk* néprajzi gyűjtőpályázata, akkor örvendtünk neki, és tudásunk szerint igyekeztünk teljesíteni. Az iskolai évben folyamatosan más körű tevékenységek, meg iskolán kívüli, a diákokat foglalkoztató akciók is voltak, a kör tagjai azokon is intenzíven tevékenykedtek, és azt, hogy az alternatívák közül csak az egyik a néprajzkör, természetesnek tartottuk. Szellemi kihívást jelentett, sok megszívlelendő tapasztalatot adott a diákokkal végzett munka. Számomra pedig, a mából visszatekintve, azért volt jelentős leginkább a fenyőkúti két nyári tábor, mert itt találkoztam először terepen két olyan kutatási témával, amelyeket 1989 után volt alkalmam részletesebben vizsgálni: Horokály Józsi bá jóslatai (az ezer telik, ezer nem hiedelmek) (Gagyi J. 1998a), valamint Tófalvi Andrásné Ravasz Juliska rejtezése (a boszorkányrontás, boszorkányság hiedelmei) (Gagyi J. 1998b).

Szakirodalom

GAGYI József

1998a „Megmondta mi volt, mi van, mi lesz.” Az „ezer telik, ezer nem” típusú hiedelmekről; mai paraszti közösségek történelem- és világképéről (1). In: Uő: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 39–60.

1998b Rejtezés Fenyőkúton. Esetbemutató és értelmezések. In: Uő: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 83–100.

LÖVÉTE 1982 [GAGYI József]

1982 A gyermekek élete Lövétén századunk első harmadában (A csíkszeredai Matematika–Fizika Líceum néprajzi körének gyűjtése). In: *Korunk Évkönyv 1982. Metamorphosis Transsylvaniae*. Korunk, Kolozsvár, 98–127.

Cercul etnografic al Liceului de Matematică–Fizică din Miercurea Ciuc

Articolul prezintă activitatea cercului etnografic al elevilor liceului din Miercurea Ciuc, care a funcționat timp de 5 ani, începând din anul 1980. Membrii cercului au parcurs literatura de specialitate, au participat la dezbateri pe teme etnografice, au efectuat cercetări pe teren.

The Ethnography Club of the Mathematics and Physics High School from Miercurea Ciuc

The present paper presents the activity of the ethnographic club of the pupils from the Miercurea Ciuc high school, which had been functioning for five years, starting with 1980. The members of the club were getting acquainted with the specialized literature, were participating to ethnographic debates and were carrying out ethnographic fieldwork.